

A WTO, korlátlan világkereskedelem vagy szolidáris globalizáció

Susan George könyvének recenziója

A könyv (Napvilág Kiadó, Budapest, 2003, 110 oldal) kiemelkedő jelentőségű a globalizációkritikai mozgalomban és irodalomban. Ezek a mozgalmak – köztük az ATTAC is – központi helyet szánnak a nemzetközi pénzügyi intézmények (pl. a Nemzetközi Valutaalap, a Világbank) és a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) bírálóinak, egyes csoportok a WTO teljes megszüntetését követelik, míg mások demokratikussá és átláthatóvá tételét, azaz átalakítását vagy reformját szorgalmazzák. Susan George a téma kiemelkedő szakértője és kutatója, az amszterdami Transznacionális Intézet igazgatója, valamint a francia ATTAC alelnöke igyekezett a bonyolultnak tűnő kérdéseket közérthetően, a laikusok számára is jól áttekinthetően bemutatni. Álláspontja szerint a nemzetközi kereskedelem szabályozásához mindenképpen szükség van egy globális intézményre, hiszen senki nem akar káoszt, sem pedig kereskedelmi háborúkat. A nemzetközi szervezet szükségessége tehát nem kérdés, a WTO formájával van a baj, mivel a jelenlegi szabályokat a transznacionális vállalatok érdekében, és lényegében az ő nyomásukra alakították ki. A könyv számos példával és dokumentumokból vett idézetekkel meggyőzően igazolja, hogy a WTO szabályrendszerének megalkotása ezeknek a tőkés óriásvállalatoknak, valamint lobbyszervezeteiknek sok éve elkezdődött és azóta is tartó befolyására jött létre. A világkereskedelem mélyebb statisztikai elemzése, továbbá az ENSZ és az Amerikai Egyesült Államok Kereskedelmi Minisztériumának adatai alapján kiderül, hogy a nemzetközi kereskedelem közel kétharmada a transznacionális vállalatok egymás közötti és saját vállalataikon belüli kereskedelme, s csupán a maradék egyharmad klasszikus, nemzetek közötti kereskedelem. Mintegy 200 óriásvállalat roppant gazdasági és pénzügyi erővel rendelkezik, és ezzel nemcsak saját kormányait, hanem a nemzetközi intézményeket is befolyásuk alatt tartják.

A mű eredeti címe, „Tegyük helyre a WTO-t”, jól kifejezi Susan George szándékát, nevezetesen azt, hogy bemutassa az új világkereskedelmi szervezet születését, felépítését és működési mechanizmusát. Egyszerre nyújt alapismereteket, illetve vitatkozik és érvel szenvedélyesen a Világkereskedelmi Szervezet átfogó reformja mellett. Visszanyúl a szervezet „elődjének”, a GATT-nak (General Agreement on Tariffs and Trade – Általános Vámtarifá és Kereskedelmi Egyezmény) születéséhez, bemutatja azt a büvészmutatványt, amellyel 1994-ben a marokkói Marrakesben, az uruguayi forduló végén létrejött a WTO. A szervezeti felépítés, illetve döntéshozatali mechanizmus ismertetése mellett már a könyv elején felhívja a figyelmet a WTO formálisan demokratikus, valójában azonban antidemokratikus jellegére, a Dél országainak jogos kifogásaira, panaszaira. A WTO alapító okiratából az ENSZ-et „kifelejtették”. Ez persze nem véletlen, mert feljogosítja a WTO-t arra, hogy „működését ne a nemzetközi jog határozza meg”. Ez tulajdonképpen annyit jelent, hogy nem köti sem az Emberi Jogok Nyilatkozata, sem a Gazdasági, Szociális és Művelődési Jogokról szóló Megállapodás, sem az Egyezmény az Államok Jogairól és Gazdasági Feladatairól.

A Világkereskedelmi Szervezet illetékességéről szólva megállapítja, hogy „egy tető alatt különböző, de ugyanazon szerkezetbe illeszkedő szerződések élnek együtt, s ezek közös intézményi kerete a WTO”. A mintegy két tucat szerződés egyetlen közös célja a világkereskedelem liberalizálása, a vám- és egyéb akadályok felszámolása, a piacok megnyitása, minden nemzetközi ügyletben a verseny és a piac törvényeinek érvényesítése. A szerződések közül külön figyelmet ér-

demelnek a szolgáltatás-kereskedelemre, a szellemi tulajdonjogokra, a mezőgazdaságra, a külkereskedelemmel kapcsolatos beruházási szabályokra, a műszaki akadályok felszámolására, a vitarendezésre vonatkozó egyezmények. Ezekkel a szerző részletesebben, külön fejezetekben is foglalkozik.

A WTO pilléreinek számító alapelveket sorra véve Susan George kijelenti, hogy sok esetben sérülnek az állampolgárok érdekei, a demokrácia pedig nem érvényesül. Kiemeli, hogy a WTO nem tűri a fenntartásokat, nincsenek kivételek. Folyamatos tárgyalások színtere, amelyeknek célja a „fokozott és erősödő liberalizáció”. A WTO teljes átláthatóságot, és a Világbankkal, valamint a Nemzetközi Valutaalappal történő együttműködést ír elő jelenlegi 146 tagországának. A fő vezérelvek közül közérthető magyarázatot kapunk a legnagyobb kedvezményes elbánásról, a nemzeti elbánás elvéről, a piacokhoz való hozzáférés szabadságáról, a dömping és a monopóliumok tilalmáról, amelyeknek sokszor káros következményeit plasztikusan, számos példával támasztja alá.

A szerző meggyőzően bizonyítja, hogy David Ricardo komparatív előnyökről megfogalmazott elve a globalizáció jelen szakaszában nem érvényesül, mivel ő csak a természeti feltételeket vagy a gazdasági előnyöket vette számításba. Mára azonban erőteljesen csökkentek a szállítási költségek, és a közvetlen külföldi befektetés is mindennaposá vált, ezért szinte bármit, bárhol lehet termelni. Ebből pedig levonható az a következtetés, hogy „a cégek hasonló vagy ugyanazon termélenység mellett ott igyekeznek gyártani... ahol a törvények, a szabályok és főleg a bérek számukra a legkedvezőbbek”. A konkurenciaharc nemcsak a gazdag és a szegény országok között dül, hanem a szegény országok között is.

A WTO-egyezmények buktatói közül a kereskedelem műszaki akadályairól (TBT) és a közegészségügyi-növényvédelmi szabályokról (SPS) szólva Susan George leszögezi, hogy ezek nem felelnek meg az elővigyázatosság elvének, mely szerint – ha kétséges egy termék ártalmatlansága, akkor – az eladónak/exportálónak kell tanúsítania az ártalmatlanságot, nem pedig a vevőnek/importálónak kell bebizonyítania a káros hatást. Itt a bizonyítási elv a visszájára fordul. A szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló egyezményről (TRIPS) Susan George megállapítja, hogy ez a gyógyszeripari cégek szellemi tulajdonjogát védi meg, és megtiltotta a Dél országainak a gyógyszerek utángyártását és forgalmazását. Más vitatott előírások a szabadalmi oltalom időtartamára és főleg az élő organizmusok szabadalmaztatásának lehetőségére vonatkoznak. A génmódosított vetőmagvak és egyedek védelme ugyancsak a transznacionális mezőgazdasági biznissz érdekeit szolgálja.

A Vitákat Rendező Testület (DSB) jeleníti meg a WTO túlzott hatalmát. A világkereskedelem szabályozását tulajdonképpen ez a szervezet végzi. A döntőbírószakértőit a kormányok jelölik ki, nem szavazással választják őket. A testület zárt üléseket tart. A fellebbezést is saját kebelükön belül intézik, a határozat kötelező és végrehajtható. A DSB döntéseiből idézett példák alátámasztják a túlzott hatalom tényét.

A mezőgazdaságról szóló egyezmény ellenmondásosságát jól tükrözik az USA és az Európai Unió közötti, továbbá a Dél országai és a fejlett országok közötti viták. Miközben az Egyesült Államok a piacok megnyitását követeli partnereitől, gyakran érhetőek tetten a rejtett vagy nyílt protekcionizmus eszközei. A Cairns-csoport produktivista mezőgazdaság-konceptiója szemben áll a biológiai sokféleség és a természet védelmével, s a kistermelők csődbe meneteléhez vezet.

A könyvben központi szerepet kap az *Általános Szolgáltatás-kereskedelmi Egyezmény* (General Agreement on Trade in Services – rövidítve: GATS), amely mára már a globalizációkritikai mozgalmak elsősorú közellensége lett. Ennek okait a szerző a következő tényezőkben látja:

- Súlyos veszélyek fenyegetik a szociális vívmányokat, legalábbis ott, ahol ezek egyáltalán léteznek.
- A demokrácia ellen bevetett valóságos „trójai faló”.
- Veszélyeztetni a közszolgáltatásokat, az egészségügyet, a szociális szolgáltatásokat, az oktatást, a környezetvédelmet, a művelődést.
- Keretmegállapodásról van szó, amelynek lényege a „folyamatos liberalizálás”.
- Hatálya csaknem az összes emberi tevékenységre kiterjed.
- A kötelezettség-vállalások gyakorlatilag visszavonhatatlanok.
- Nincsenek limitek.

Az amerikai külkereskedelmi tárgyaló szavai jól foglalják össze a GATS céljait: „...azzal a szándékkal jött létre, hogy visszaszoruljanak vagy megszűnjenek azok a kormányzati szabályozások, amelyek akadályozzák a szolgáltatások szabad áramlását a nemzeti határokon keresztül.” A GATS a tagországokra lebontott, kötelezettség-vállalásokban megtestesülő szolgáltatások nyújtását illetően négy módot különböztet meg:

1. határokon átnyúlóan, pl. elektronikus nemzetközi kereskedelem, postai szolgáltatás révén;

2. külföldi fogyasztás révén, pl. turizmus, tanulás, orvosi kezelés;

3. kereskedelmi jelenlét útján, amely felöleli a szolgáltatások nyújtásával kapcsolatos összes külföldi befektetéseket a bankfiókoktól az erőművekig vagy az üdülőhelyekig (lényegében itt érhető tetten a *civil szervezetek* által néhány évvel ezelőtt sikeresen megíúsított multilaterális nemzetközi beruházási egyezménynek – a MAI-nak – a visszacsempészése);

4. természetes személyek jelenléte kapcsán, pl. filmforgatásra, előadásra, konzultációra utazó színészek, vagy üzletemberek külföldi kiküldetesei.

A GATS tizenkét fő területet foglal magába: üzleti szolgáltatások, hírközlés, építés és tervezés, áruforgalom, oktatás, környezetvédelem, pénzügyi szolgáltatások, egészségügyi és szociális szolgáltatások, idegenforgalom, sport, művelődés és szórakoztatás, szállítás és egyébek. (Ez utóbbiba tartozik minden, ami az előzőekben felsoroltakba nem fér bele, így pl. az energiaellátás). Az összesen 160 alkategóriába sorolt tevékenységek között a postai szolgáltatásoktól a tudományos kutatásokig, az építőipartól a kiadói tevékenységig, valamint a hulladékbegyűjtésig minden megtalálható.

A GATS I. fejezete azzal a proklamációval kezdődik, hogy az egyezmény nem vonatkozik „a kormányzati hatáskörben nyújtott szolgáltatásokra”, de az 1.3c cikkely értelmében a közhatalom gyakorlása közben nyújtott szolgáltatásoknak csak azok tekinthetők, amelyeket teljesen ingyen, illetve versenyen kívül biztosítanak.

A teljesen ingyenes, azaz „nem kereskedelmi alapon történő szolgáltatásnyújtás” azonban többnyire nem létezik (kivételt képeznek az állam és a rendőrség funkciói). A legtöbb közszolgáltatásért vagy szociális ellátásért fizetni kell (pl. postai szolgáltatások, tömegközlekedés, energia, egészségügy stb.), vagy az állam magánszolgáltatókkal versenyez (pl. kórházak és magánorvosi rendelők, ill. állami és magániskolák), követezképpen tehát a GATS hatálya alá tartoznak.

Az aggályokat tovább növeli, hogy a GATS-tárgyalások zárt ajtók mögött, a nemzeti parlamentek képviselőinek tájékoztatása és demokratikus ellenőrzése nélkül folynak.

A WTO Miniszteri Tanácsának 2001 novemberében Dohában (Katarban) tartott 4. értekezletét követően felgyorsultak a GATS-tárgyalások. Szigorúan titkos módon 2002. március 30-ig kellett minden egyes tagországnak eljuttatnia a WTO-hoz és az érintett országokhoz liberalizációs „kéreseit”, tehát felsorolnia azokat a szolgáltatási szektorokat, ame-

lyeket a többi tagállamban piacnyitásra kívánatosnak ítélt. Ez a szakasz lezárult, de csak kiszivárogtatásokból ismert, hogy az Európai Unió Bizottsága az Unió közös kereskedelempolitikája jegyében 29 fontos partnerétől kért az Európai Unió vállalatai számára piacnyitást, és a kérések zöme fontos közszolgáltatási szektorokra vonatkozott.

Az ajánlati fázis 2003. március 31-én zárult. Eddig az időpontig kellett minden tagországnak a hozzá beérkezett „kéresek” alapján a saját liberalizációs „ajánlatát” a WTO és a többi tagország tudomására hoznia, azaz nyilatkoznia, hogy mely szolgáltatási szektorokat kész megnyitni a külföldi cégek előtt.

A Dél országainak ellenállása, valamint a globalizációkritikai mozgalmak nyomása miatt az ajánlati fázis határidejét több WTO-oroszág nem tartotta be.

A WTO Miniszteri Tanácsának soron következő, 5. ülésére 2003 szeptemberében Mexikóban, Cancúnban kerül sor, s ez ellen a civil mozgalmak világméretű demonstrációkat szerveznek. Az igazságos és méltányos nemzetközi kereskedelem érdekében a szerző a civil mozgalmak követeléseit az alábbiakban foglalta össze:

- Moratórium a WTO-ban folyó tárgyalásokra, ne legyen új forduló, amíg átfogó értékelésre nem kerül sor.
- Meg kell erősíteni a kormányok jogát a közszolgáltatások szabályozására. Töröljék el a GATS-egyezmény 1.3c pontját, mert széles kaput nyit mindenféle liberalizáció és privatizáció előtt.
- A Vitákat Rendező Testületet (DSB-t) kényszeríteni kell, hogy döntései megfeleljenek a nemzetközi jogelveknek.
- Szüntessék meg a „szükségességi követelményeket” (GATS, VI. 4. cikkely), amelynek alapján jelenleg kényszeríteni tudják a kormányokat, hogy visszavonják a licencekkel, minőségi előírásokkal, szabványokkal kapcsolatos előírásokat.
- Természetesnek kell tekinteni az óvatosság elvének alkalmazását.
- Meg kell védeni a kis agrártermelők létezéséhez, illetve minden ország élelmiszer-biztonsághoz való jogát.
- A „verseny elmélyítése” helyett olyan mechanizmusokat kell kialakítani, amelyek „erkölcsi köröket” hoznak létre, erkölcsi kompenzációt nyújtanak. Nem szabad új területeket átadni a WTO-nak!
- Minden ország civil társadalmát folyamatosan be kell vonni saját kormányuk kereskedelempolitikájának kidolgozásába.
- Az Észak országai – amikor csak lehetséges – alapanyag-vásárlásaikkal támogassák az ún. „méltányos” kereskedelmet.
- A szellemi tulajdonjog területén el kell fogadni az afrikai országok javaslatát mindenféle élőlény szabadalmaztatásának tilalmára, engedélyezni kell a generikus gyógyszerek utángyártását és forgalmazását.

A könyv megjelenésének időszzerűségét nemzetközi és hazai események egyaránt jelzik. Mindenütt, így nálunk is veszélybe kerültek a közszolgáltatások: az egészségügyi ellátás, a postai szolgáltatások, a vasút, az oktatás, az állami nyugdíjrendszer stb. Ajánlom jó szívvel mindenkinek, akit mélyebben érdekel a világkereskedelem működése és a neoliberalizmus fontos intézménye, a WTO.

Végezetül szeretném felhívni a figyelmet a könyv végén található kitűnő összefoglalóra a nemzetközi ATTAC-mozgalomról, amelyet Artner Annamária, az ATTAC Magyarország elnöke írt, továbbá kiemelni a könyv fordítóinak, Philippe Breuil-nek és Farkas Péternek, a magyar ATTAC tagjainak kiemelkedő munkáját is, amellyel kétséget kizáróan hozzájárulnak a téma magyar nyelvű népszerűsítéséhez és a WTO-val kapcsolatos ismeretek terjesztéséhez.

Benyik Mátyás

A recenzió szerzője szakközgazdász, nemzetközi gazdasági szakértő.